

FÜZES MIKLÓS

BATTHYÁNY KÁZMÉR

Magyar História: Életrajzok

(Gondolat Kiadó — Baranya Megyei Levéltár, Budapest, 1990. 216 o.)

A XIX. század végén és a XX. század elején egymás után jelentek meg a Magyar Történeti Életrajzok című sorozat kötetei. Olyan munkák láttak napvilágot ebben a sorozatban, amelyek mindmáig nélkülözhetetlen kézikönyvei a magyar történelem kutatóinak. A sorozatban megjelent művek között voltak jobbakk és rosszabbakk — mint általában a sorozatokban szokás. A fő hangsúly azonban — érthetően — a magyar közép-korra és korai újkorra esett; a XIX. század nagyjainak életrajzát a levéltári adatok hiánya és a kortársakkal szembeni köteles tapintat miatt nem nagyon lehetett feldolgozni. A kevéske XIX. századi személyiséget bemutató életrajz közül is azok sikerültek jobban, amelyek a „második vonal” politikusaikról szóltak: Horváth Mihály, Bezerédj István és Jósika Miklós biográfiái közül máig is ezek a legjobbak. Kevésbé sikerültek Széchenyi, Eötvös vagy Kőlcsey életrajzai; s hiába keresnénk e sorozatban Batthyány Lajos, vagy Kossuth életrajzait.

Amikor a Gondolat Kiadó az 1980-as években a Magyar História sorozaton belül „fióksorozatként” megindította az életrajzok kiadását, ezt a meglehetősen magas mércét kellett megütnie. A rövidebb terjedelem, a szerényebb külső egyenlőtlené tette a „versenyt”; ám a sorozat egyes kötetei általában kiállták a próbát a nagy „előddel” szemben. A kutató talán csak sajnálkozhat, hogy ezekben a munkákban is csak sommás irodalom- és forrásjegyzéket kap a kötet végén; s így még az új eredményeket is kételkedéssel kell fogadnia, mert nem tudja, hogyan jutott el hozzájuk a Szerző.

Ha a múlt század végén a források szegénysége miatt volt nehéz dolga annak, aki egy XIX. századi személyiség életrajzát kívánta megírni, úgy mostanság éppen a források gazdagsága teszi kétségessé e vállalkozást. Különösen igaz ez 1848—49 szereplőire, akikről e kb. másfél évben olyan mennyiségű

forrásanyag áll rendelkezésünkre, hogy az már-már áttekinthetetlen. Még a második-harmadik vonalbeli személyiségek, képviselők, kormánybiztosok, újságírók életútját is szinte hétről-hétre, sőt, napról-napra követhetjük a nagy év folyamán.

Természetesen nehezebb dolog Kossuth Lajos, Batthyány Lajos vagy Görgei Artúr életrajzát megírni, mint jelen kötet hőseét, Batthyány Kázmérét. Batthyány ugyanis nem tartozott a korszak jelentős személyiségei közé. Tevékenysége mégis jól dokumentálható, különösen 1848—49-ben és az emigráció idején. Am ebből az irtózatosságnak mennyiségű iratanyagból is csupán az derül ki, amit a kötet szerzője is bevall a sorok között: Batthyány Kázmér a múlt századi reformnemzedéknek nem az első sorába tartozott, s még a második sorban is (képzavarral élve) meglehetősen hátul állt. Nem volt olyan jelentős elméleti politikus mint Széchenyi vagy Kossuth; a politikai stratégia és taktika oly nagymestere, mint Batthyány Lajos; nem alkotott olyan jelentős műveket, mint Eötvös, vagy Kőlcsey. Nem mérhető az első felelős magyar miniszterium tagjainak többségéhez: talán csak ahhoz a két miniszterhez, akinek később utódja lett: Esterházy Pálhoz és Klauzál Gáborhoz. A második miniszteriumban is inkább Horváth Mihály, vagy Duschek Ferenc (politikusi és nem emberi!) mértékével mérhető, mint Szemeréével, vagy Vukovics Sebőével. Világéletében másodhegedűs volt; a reformkorban Kossuth és Batthyány, a szabadságharcban Kossuth és Szemere, az emigrációban Szemere mellett. Töredékesen és áttételesen ismert emlékirataiból is kitűnik, hogy nem rendelkezett a nagy összefüggések áttekintésének képességével, s nem rendelkezett a napi politikai taktika ismeretével sem.

Füzes Miklósnak tehát nehéz dolga volt, amikor erről a meglehetősen szűr-

ke személyiségről kezdett életrajzot írni. Az életrajz nem igazán sikerült. Ennek oka részben az, hogy a Szerző hajlamos elveszni a részletekben (l. pl. a Védjegyleti lakomák leírását), illetve az, hogy nem mert szembenézni azzal a ténnyel, hogy hőse nem jelentős személyiség. A reformkori fejezetekből ugyan rengeteg érdekes apróságot megtudhatunk Batthyány Kázmér mecénási tevékenységéről, vagy birtokosi magatartásáról; de közéleti szereplésének leírásában mindig csak mások oldalán jelenik meg, a tőle idézett szövegrészletekben pedig semmiféle egyéni nézetet nem találunk. Batthyány Kázmér a reformországyűléseken és szűkös elméleti munkásságában semmi olyat nem mondott vagy írt, amit a reformnemzedék más tagjai — jóval színvonalasabban — ne fogalmaztak volna meg. Ugyanakkor a szövegben jónéhány olyan általánosítással találkozunk, amelyek meglehetősen üresnek hatnak. Például a Szerző egyetlen Széchenyi-idézet alapján azt állítja, hogy Batthyány Kázmér mecénási tevékenysége nem talált megértésre kortársai között; vagy a Védjegylet végét kurtán-furcsán elintéző bekezdésében a következő mondatot találhatjuk: „Új idők, új feladatok jelentkeztek, amik Batthyányt is egyre nyíltabb és élesebb politikai csaták megvívására szólították.” A Védjegyletről szóló fejezetben — óvatosan — Batthyány-nak tulajdonítja a „Der ungarische Schutzverein” című, 1845-ben Lipcsében megjelent kötet szerzőségét; bizonyítékként azonban csupán Batthyány egy 1845 nyári beszédét hozza fel. Azonban a beszédben nincs semmi olyan, ami kimondottan az ő szerzőségére utalna. Abban is vitakoznánk a Szerzővel, hogy az említett röpiratban csupán „feleletesen olvasva” lehetnének nacionalista megnyilvánulásokat. A röpirat a magyar liberális nacionalizmus programjának alapján készült; s ebben nincs semmi szégyellni, vagy mentegetni való. A nacionalizmus ugyanis a korszak politikai életének egyik természetes jellemzője és megnyilvánulási formája; kész csoda lett volna, ha Batthyány Kázmér (ha ugyan ő a szerző) nem ebben a szellemben írt volna.

1848-ban Batthyány előbb Baranya megye főispánja és kormánybiztosa, majd — Eszék feladása után — a Bácska (és nem az egész Délvidék) kormány-

biztosa, majd a Szemere-kormány külügyminisztere volt. Füzes Miklós munkájának egyik legjobb fejezete Eszék ostromának leírása. A stratégiai szempontból fontos erőd 1849 februári eleste után a Dráva-vonal egésze a cs. kir. csapatok kezére került. Füzes érzékelteti, hogy Batthyánynak — a várpáncsnok szándéka ellenében — nem sok reménye volt az erőd megtartására; ezért nem ítéltethető el különösebben, hogy 1849 február elején elhagyta a várat. Jóval rövidebb a bácskai országos biztosi működésének bemutatása. A Szemere-kormány miniszterét bemutató részben pedig külön alfejezet szót Batthyány Kázmér nemzetiségpolitikai eszméinek fejlődéséről. Talán egy idézetet, illetve az arra való reflektálást hiányoljuk e fejezetből. Vukovics Sebő emlékirata szerint 1849 március végén „Batthyány a ráció kiirtásának eszméjével igen megbarátkozva volt; ő ezen szinte úgy kivihetetlen, mint emberiség szempontjából borzasztó eljárást lehetségesnek tartotta”.

Batthyány külügyminiszteri tevékenységét több alfejezetben tárgyalja a Szerző. Talán itt a legtöbb a következetlenség és a tárgyi tévedés. Igaz, Batthyány külügyminiszteri ténykedését jó részt csak diplomáciai jegyzékei alapján lehet dokumentálni; ám a szövegben ezek közül sem mind szerepel. A Szerző utal arra, hogy Batthyány 1849. május 16-án jegyzéket intézett a Galiciában összevont orosz csapatok parancsnokához, majd megjegyzi, hogy „Paszkevics nem válaszolt”. Nem is tehetette, mert meg sem kapta a jegyzéket; a kézbesítéssel megbízott Dembiński altábornagy visszatartotta azt, ma is irathagyatékban található, s innen közölte 1874-ben Alfons Danzer. Szemere és Batthyány 1849 július végi küldetéséről szólva kiemeli, hogy Kossuth 1849. augusztus 10-i lemondását megelőzte „ez a korlátozott jogkörű felhatalmazás”; s megjegyzi, hogy ezt a magyar történetírás „nem hangsúlyozza ki”. Csakhogy Szemeréék felhatalmazása semmiben sem volt nagyobb mértékű, mint Vukovics Sebőé 1849 május végén, délvidéki küldetése idején; vagy Csány László, Aulich Lajos és Kiss Ernő megbízatása 1849. június 29-én. Az oroszokkal folytatott tárgyalások leírásában is sok a zavar. A Szerző szerint Szemere és Batthyány első memoranduma 1849. augusztus 5-én készült el, s nem tudni, hogy

Szemere, vagy Batthyány munkája-e? Nos, a dokumentum fogalmazványa Szemerétől származik, és július 30-án kelt; ennek a — Görgeihez írott — levelének a francia fordítását készítette el 1849. augusztus 3-ig; de csak 5-én továbbították az orosz táborba. A második, augusztus 6-án kelt memorandum Batthyány francia nyelvű fogalmazványában maradt ránk, s Szemere csupán néhány ceruzával írott javítást és betoldást eszközölt rajta.

Az utolsó fejezet az emigráns Batthyány Kázmér utolsó éveit mutatja be. A Szerző mértéktartóan ismerteti az emigráción belüli vitákat, s nem mentegeti hőseit Kossuth elleni fellépéséért. Külön alfejezet tárgyalja Batthyány felségáru-

lasi pörének és emlékiratainak történetét is. A kötetet az életpálya átfogó értékelése zárja.

Füzes Miklós Batthyány Kázmérről írott életrajzában nem mindig tudott megbirkózni a forrásanyaggal és az addigi irodalom ellentmondó adataival. Az életrajz legsikerültebb részei azok, ahol a tárgyalt események egyetlen szálon futnak. Ám egy ilyen személyiség életrajzírójától nem várhatjuk azt, hogy a korszak minden bizonytalan kronológiájú eseményének tárgyalásánál megtalálja a helyes rekonstrukciót. A kifogások jó része tehát nem annyira a Szerzőt, mint eddigi historiográfiánkat érinti.

Hermann Róbert

CSONKARÉTI KÁROLY—BENCZÜR LÁSZLÓ

HADITENGERÉSZEK ÉS FOLYAMŐRÖK A DUNÁN

A császári (és) királyi haditengerészet Dunaflottillájától
a Magyar Királyi Honvéd Folyamerőkgig
1870—1945

(Zrinyi Kiadó, Budapest, 1992. 291 o.)

Csonkaréti Károly neve nem ismeretlen a Hadtörténelmi Közlemények olvasói előtt. Avatott kutatója az elmúlt mintegy másfélszáz év monarchiabeli és magyar hadihajózástörténetének. Érzelmileg is kötődik egykori fegyverneméhez, hiszen a háború utolsó 10—12 hónapjában maga is a „Föte” tagjai közé tartozott. Ezt korábbi írásaiban sem titkolta, s a könyv 243. oldalán egyenruhás nagykamaszként néz az olvasóra az AM 11 fedélzetéről.

1980-ban jelent meg alapvető könyve, a „Hadihajók a Dunán”. Ebben részletesen ismertette a dunai hadihajózás történetét az I. világháború végéig, és vázlatosan 1945-ig. Hogy akkor a könyv vége elnagyolt lett, annak több oka is volt, s mind objektív. Azok most már nem léteznek, viszont a szemtanúk is fogynak...

Ezt a könyvet rajta kívül senki más nem tudta volna ilyen színvonalon meg-

írni. Teljesítménye minden elismerést megérdemel, s ezek után köztökdésnek tűnhet, ha a kritikus kifogásokat emel, vagy kérdéseket tesz fel. Pedig csak az a célja, hogy a gyenge pontok bemutatásával jelezze a szerzőnek: hol kell hézagokat betömnie, vagy egy-egy részletet jobban megvilágítania.

A könyv felépítésével, s ezen belül a fejezetek sorrendjével, azok felépítésével teljesen egyetértek. Célszerűbb lett volna mindazonáltal a könyv fejezeit néhány nagyobb egységbe összevonni. Valahogy így: I. Eseménytörténet. II. Függelék. S ezen belül az I. felépítése: A) A cs. és kir. Dunaflozilla. 1. 1870—1914. 2. 1914—1918. 3. 1918—1919. B) A m. kir. Honvéd Folyamerők. 1. 1919 vége — 1938. 2. 1939—1945. Egy határozottabb szerkesztő, vagy lektor sokat segíthetett volna ebben.

Az első világháború végéig terjedő fejezetekről csak dicsérően lehet szólni.